Prie Nemunėlio

LIETUVOS KULTŪROS FONDO ROKIŠKIO RAJONO VISUOMENINĖS TARYBOS LEIDINYS

1991 M. VASARIO MĖN.

GERBIAMAS SKAITYTOJAU!

Neseniai į redakcijos narių rankas pakliuvo 1500 egzempliorių tiražu Čikagoje 1984 metais išleistas Broniaus Kviklio knygų serijos „Lietuvos bažnyčios" IV tomas, kuriame labai daug originalios, reikšmingos medžiagos apie Rokiškio krašto istoriją, bažnyčias. Manydami, kad ši medžiaga gali būti įdomi ir Jums, pradedame spausdinti ištraukas iš šio veikalo.

REDAKCIJA

ROKIŠKIS

Sv. Mato apaštalo parapijos bažnyčia

Rokiškio miestas stovi ant nedidelio Laukupės upelio (Nemunėlio intakas, 22,6 km, ilgumo), 182 km į šiaurę nuo Vilniaus, prie Radviliškio — Panevėžio — Daugpilio geležinkelio linijos, 16 km į pietvakarius nuo Latvijos sienos.

Senovėje šios vietos buvusios užaugusios miškais bei krūmais. Vokietis Rochas, sulaužęs kryžiuočio priesaiką, atsisakęs kovoti prieš lietuvius, susidėjęs su jais, susigyvenęs ir miško tankumyne pasistatęs namelį, gyvenęs ir mitęs iš medžioklės. Lietuviai Rochą vadinę Roku, o tą vietą, kur jis gyvenęs, Rokiškiu. Aplink Roko sodybą ėmė kurtis daugiau sodybų ir ilgainiui išaugęs kaimelis.

Istorija. Pirmosios istorinės žinios apie Rokiškį yra iš XV a. pabaigos. Iš 1499 m. D. L. K. Aleksandro privilegijos dėl girios kirtimo matyti, kad tada Rokiškis priklausė Anykščių apskričiai, taigi Vilniaus vaivadijai. Žygimantas Senasis Rokiškio dvarą ir valsčių atskyrė nuo Anykščių ir pavedė valdyti Timotiejui Krošinskiui, nes jo prie Smolensko buvusias žemes užėmė Maskva. Vėliau dvaro valdytojai keitėsi. 1567 m. Rokiškio žemes valdė kunigaikštis Jonas Krošinskis, Petras Solkovskis ir Kristupas Mykolaitis. XVII a. perėjo grafams Tyzenhauzams, o XIX a. Pšezdzeckiams.

Rokiškio miestas išaugo prie dvaro. (Daugiau žinių apie Rokiškį yra ML II t., 136-145 psl.).

R. katalikų bažnyčia. Vilniaus kurijos archyve buvo 1516 m. Žygimanto II donacijos aktas Rokiškio bažnyčiai, kuriuo patvirtinama tai, kas Rokiškio bažnyčiai buvo suteikta Aleksandro Jogailaičio. Todėl reikia manyti, kad pirmoji bažnyčia Rokiškyje buvo pastatyta apie 1500 m., nes Aleksandras mirė 1506 m.

1590 m. Rokiškyje pastatyta nauja medinė bažnyčia. Joje buvę 8 langai ir 2 altoriai. Kadangi aplink: ją kitų pastatų kaip ir nebuvo, ji turėjo dominuoti vietovėje. Klebonui priklausė ir kelios karčiamos. 1636 m. bažnyčios žemėje buvo 8 valstiečių sodybos. 1637 m. bažnyčios valdos susidėjo iš 4 valakų žemės galulaukėje, 2 sodybų, 6 daržų, sklypo miestelyje ir 14 valakų žemės kaimuose.

(Nukelta į 2 psl.)

NEUŽMIRŠTAMAS MŪSŲ STRAZDELIS

Iš amžių glūdumos atklysta nemari, maištinga Strazdelio dvasia ir gyvena su mumis — baudžiauninkų ainiais, tų baudžiauninkų, kuriems poetas atidavė savo talentą ir gyvenimą. Mums, kriaunieciams ir kamajiečiams, poetas brangus tuo, kad jis vaikščiojo mūsų žemės takeliais, bendravo su mūsų seneliais ir proseneliais, kartu su jais dainavo dainas ir giesmes giedojo. Kartu su jais ir atgulė amžinam poilsiui į mūsų kapines.

Nėra tikslių žinių, kada apsigyveno A. Strazdas Kamajuose. Spėjama, kad apie 1826 m. jis miestely įsigijo trobelę. Ji buvo menkutė, be akmens pamatų, šiaudiniu stogu ir moline asla. Buvo aptverta žabarų tvora, ant kurios buvo džiovinami puodai ir skalbiniai. Viduje buvo tik vienas kambarys, kurio kampe stovėjo krosnis, prie lango — stalas, o pasieny — lova, po kuria buvo duobė bulvėms. Laikė paršiuką, keletą vištų, ančių ir šuniuką. Jo gyvenimo sąlygos beveik nesiskyrė nuo baudžiauninkų buities. Iš dvaro nuomojo mažą sklypelį žemės, kurį pats įdirbdavo. Palieges gyveno gerų žmonių šelpiamas. Vargingai buvo apsirengęs, dažnai alkanas, bet visada geros nuotaikos, su baudžiauninkais nugirdus, draugiškas, o iš ponų ir kunigų mėgstąs pasišaipyti, jiems nenuolaidžiaująs. Visada stengėsi užtarti, guosti ir raminti varguose paprastus žmonelius. Tam ir kūrė dainas, kad jos palengvintų jų varganą dalį, kad įžiebtų tikėjimą geresne ateitimi. Jo pranašaujamas pavasarėlis reiškė baudžiavinės santvarkos žlugimą, kurio artėjimo negalėjo nejausti kur kas daugiau už kitus dvasininkus išpruses ir apsiskaitęs poetas.

O amžiai slinko. Užmarštin nuėjo baudžiava, carinė priespauda, karai, revoliucijos. Atbudo Lietuva. Iškovota nepriklausomybė.

Kamajų apylinkės žmonės neužmiršo poeto. Jo asmenybės bruožai išliko senų žmonių pasakojimuose ir ėjo iš kartos į kartą žmonių lūpomis.

1933 m. Kamajuose įvyko iškilmingas A. Strazdo 100-ųjų mirties metinių minėjimas. Ta proga miestelio aikštės centre buvo pastatytas paminklas (autorius — skulptorius Aleksandravičius). Buvo sutvarkytas kapas: senasis paminklinis akmuo su lenkišku užrašu uždėtas ant postamento, sutvarkyta kapą juosianti grandinė. Iškilmingame minėjime dalyvavo Lietuvos vyriausybės atsiųstas atstovas poetas Liudas Gira, kuris atidengė paminklą. Į šventę buvo gausiai susirinkę ne tik Kamajų, bet ir kaimyninių apylinkių žmonės.

Nebuvo pamirštas A. Strazdo vardas ir tarybiniais metais. Pagal galimybes mūsų mokyklos literatūros mokytojai stengėsi supažindinti mokinius su poeto asmenybe ir kūrybą.

1963 m. Kamajuose įvyko iškilmingas A. Strazdo 200-ųjų gimimo metinių minėjimas. Jame dalyvavo LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatas Teofilis Tilvytis, poetas Justinas Marcinkevičius, aktoriai, dainininkės ir kiti svečiai iš Vilniaus. Šia proga LTSR Aukščiausiosios Tarybos nutarimu Kamajų vidurinei mokyklai buvo suteiktas A. Strazdo vardas. Poetas T. Tilvytis pažadėjo padėti, kad Kamajuose būtų pastatyta nauja mokykla. Šis pažadas buvo ištesėtas. Po dvejų metų (1965 m. rudenį) atvėrė duris moksleiviams nauji mokyklos rūmai.

Kasmet iškilmingo vidurinio mokslo atestatų įteikimo akto metu abiturientų atneštos gėlės sudedamos į puokštę ir nunešamos prie Strazdo paminklo. Dar buvo bandyta paskutinę literatūros pamoką abiturientams vesti prie paminklo, bet visai pro aikštę einančio plento triukšmas neleido šiai priemonei prigyti.

A. Strazdo gimimo metinės buvo minimos mokykloje kiekvienais metais, tik ne visada jos praeidavo įdomiai ir turiningai.

Įsimintinas 225-ųjų A. Strazdo gimimo metinių minėjimas 1988 m., kai mokyklos literatams talkininkavo jų muzikalūs tėveliai. Greta nemarių poeto posmų skambėjo melodingos liaudies ir poeto tekstais sukurtos dainos. Minėjime dalyvavo Rokiškio literatai, kurie savo eilėraščiais praturtino programą. Minėjimo dalyviai aplankė poeto kapą, apžiūrėjo mokykloje surengtą poeto rankraščių parodą.

Nemirtingas A. Strazdo vardas prisimintinas ir mūsų tautos atgimimo metais. 1990 m. kovo mėn. rengiamas iškilmingas A. Strazdo minėjimas buvo pradėtas šv. mišiomis bažnyčioje. Prieš mišias giedama nemirtingoji poeto sukurta giesmė „Pulkim ant kelių". Kun. Kiela savo pamoksle apžvelgia poeto nueitą kelią, apibūdina jo prieštaringą asmenybę. Toliau minėjimas tęsiamas prie poeto paminklo. Kalba rajono literatai, skaito savo eiles poetai, vietos moksleiviai deklamuoja Strazdo „Giesmę apie siratas", „Aušrą". Skamba Rokiškio etnografinio ansamblio atliekamos dainos. Eisena į kapines. Vėl kalbos, tylos minutė. Ant kapo dedamos gėlės. O nemarioji poeto dvasia, rodos, vėl pranašauja Lietuvai taip reikalingą pavasarėlį — tikrąją laisvę.

Atėjo 1990-ųjų spalis. Netoli Kriaunų, Astravo-Kriugiškio km. (dabart. Margėnų km.) A. Strazdo gimtinėje pastatyto paminklinio akmens atidengimo iškilmės. Jų dalyviai — svečiai iš Rokiškio, Kriaunų ir Kamajų vidurinių mokyklų moksleiviai, mokytojai. Svilpauja nerami vėtra, pabyra rudeniškos padangės ašaros, o žmonės nesiskirsto. Kalba Rokiškio kultūros, švietimo ir sporto skyriaus vedėjas P. Blaževičius, mokytojai, vietos gyventojų atstovai, deklamuoja A. Strazdo eiles Kriaunų ir Kamajų moksleiviai. Tas akmuo — tai simboliškas įamžinimas vietos to lizdelio, iš kurio į Lietuvos padangę „sparniukėliais klėsdamas" pakilo Strazdas, kad ramintų vargstančius vargelį, kad mokytų gyventi taikiai, kaip „mes, paukštelial", kad visais laikais būtų su tais, kurie trokšta savo mylimai tėvynei Lietuvai laimingesnės ateities.

S. CINAUSKIENĖ
Kamajų A. Strazdo vidurinės mokyklos mokytoja

A. Strazdo tėviškėje Margėnų kaime 1990 m. atidengtas paminklinis akmuo.

Foto G. Dainio

Alfonsas KELIUOTIS

A. STRAZDUI

Ei Strazdai, dainiau mūs
brangus!
Tu, mandrusai paukštelii!
Čiulbėjai drąsiai, nors nagus
Vis kaišiojo erelis.

Aplinkui vilnijo naktis,
Juoda tarsi degutas.
Medžiojo cartarniai pikti
Jaunimą į rekrūtus.

Dvare plyšojo kiekvienam
Ponas žiaurus kaip vilkas.
Tijūnų ryksėm plakama,
Vergiją liaudis vilko.

Šėliojo, dūko pūga čia,
Lig kaulų speigas gėlė.
Tu baudžiavos žiemoj rūsčioj
Skelbei pavasarėlį!

Rakštim ir čemeriu buvai
Tu savanaudžiam ponam.
Gėrėjos ir apie tave
Legendas kūrė žmonės!

Tu batais, varveliu teptais,
Klampojai be palydos
Tenajos, kur blyksniais
baltais
Aušros žvaigždė pasvydo.

Šaukei išeit pasiklausyt
Baudžiauninkus artojus,
Ką krankla varnas vis kasryt
Ant stuobrio atsistojęs!

Ir klausės, ir kiemai visi
Sakėm ir dalgiais šiaušės.
. . . . . .
Sugriuvo priespauda baisi —
Pavasaris išaušo!

Gyvena šviesiai ir naujai
Dabar jau Dominykas.
Žaliuoja Kriaunos, Kamajai —
O ponų nebeliko.

Ei Strazdai, liksi visad Tu
Mylimu mūsų dainiumi!
Šiandieną su Tavim kartu
Parnešti laisvės einam!

(Akelta iš 5 psl.)

pia kėp abrūsų. O dabar pamėgink — pukšt ir baigta. Gol už tat ir nebamokam padaryt tikro alaus. Gorgelis baišeina — cukrinis. Dabar jau arielkos laikai atajo.

— Tai mat, kur mono būta tarnu. Galiu ir dainaly padainuot. Čia tokia kėp ir saviveikla išeina:

Kolūky gyvintei malonu
ir geraı —
girtas brigadierius ir
visi nariai.
O tu, kolūkieti, būk
žmogus stiprus —
sąžiningai dirbki
darbadieniukus.
Brigadierius žiūria ištimpjs
akis —
No pot unkstaus ryto bėldžia
jis duris:
„Kėlkis, kolūkieti, gana jau
tau snaust,
jimk dalgely plieno, aik
rugėlių pjaut".
„Jėgų nepadirbsta, bus
labai blogai.
Pinkias šešias dienas
dirbsit jūs dykai".
Mašinom vis veža
dienas iš denos,
o tom kolūkiečiui nėr
jokios naudos.

Užkimau viškum. Įpilk, senėl, paskutiny. Smilksfu namuos, nė ton kalkozo kolvan nebanuveinu. Taisyba: do kalkozo traktoristai pasivaidana kartais. Anųdeb jau dobriai numigjs buvau. Tik brrr brrr— lova kad sudrebėjo. Ba ba ba lungan: „Ei, Juza, kelkis! Raikia ištraukt!" Tai žinai — tas mono sūniokas traktoristas, jau ir ritas iš lovos. Jau dėjos kur, vėlniai ravan ar medžian. Tai va: turiu sūnų — traktoristų, o ramybas tai tėp ir niar. Raikia jau žėnytis, o jis nė panos turia, nė vėlnio. Nė vakaruškos neina. Saks, matyt, favų, kol kokia kuosa suvystis. Priviso dabar tų sėnberių, kad neduok Dieve. Kalkozi ar ne dasatkas. Taigi va: daužo duris Špirkiokas — pats geriausias kalkozi traktoristas. Tik va: svetimoteriaujal.. Nugi tu prakeiktas: tik pataisau — surungyta, sulunkstyta. Nugi čia tau, šetonai, tai jau nebataisysiu. Jėgų jau iš savo kešenas mokesi, tai gol... Tai nedava, šetonai, grynais, kad burnalan nesupitčia. Atsivada pirminykų, tas bobai darbadėnių pridėjo, tai ištiesinau. Tai čia Špirkiokas — geriausias ir geriausių, naktim pas svėtimas bobas balundžiodamas... O kiti — tai sulūžį ir sulūžį. Amžinai. Gulia ir gulia griovinos. Ir ratiniai, ir vikšriniai. Ramontuok jiem ir ramontuok.

O jau su įrunkiais! Vėšpatė, kėp nėr tvarkos tam kalkozi! Pasidedi čia po runku kūjėlį, jkaitini gelažį, dedi unt priekalo. Capt kūjelio... nebar! Tik nusigrįžei, capt ir nusineša. „Kas pojamat?" Nesoko. Nebar ir tiek. Mon galva tik zvimbt, zvimbt... Nebaomžina. Tik kešenaj begali nešiotej plaktukų. Kibeni ma ... Visa kas išmėtyta, išdaužyta! Žednas pemo — gaspadorius. Kadai kodžių nebainu aš tos dirbtuvas. Smilkstu namuos Dievo užmirštas, vištos nuspirtas.

— Ko tu, Pėleksai, stačiuojėsi? Pritūpk. Gol užpakalis tau pardaug nesubukytas.

— Aituman mas do pasivoikščioti lig mitrarajono. Palydatum.

— Kurgi aš tau lydėsiu vidūnaktį. Kad dienų tomėl tris kartus silsiuos, kol centralinio kūrint nuveinu. Suvisai ba kojų palikau. Geriau tu do alaus patriūbyk.

— Alaus tai možnatų, kad ne tas dokteras... Paskutine stadija — gelta! Va tėp: išgėrkim 'abu. Išėjį keman, atsukim kranelius. Lipkim unt solkos ir bac. O rytoj — Pandėlin.

ASMĖNIŠKO KALKOZO PIRMINYKO PIVORIAUS PASAKOJIMAS, UŽRAŠYTAS MOKYTOJO VOJAGOS

V. ŠAVELIS

PRIE KAPO

Jonui Basanavičiui

Vėlyvas žvalgosi mėnulis,
Praplėšęs maršką debesų.
Kur Patriarchas tautos guli
Sventam kalnelyje Rasų.
Ir žvakėms vėlinių liepsnojant,
Iškilnio klausiu pagarbos:
— Ar bus tvirta kalba pastojus,
Ar be aušros gulėti nepabos?
Nes vėlgi jos ištroškę laukiam,
Aušros, kurios tu pranašas esi.

Dangus tai blaivos, tai vėl niaukias,
Ir liūdnas mėnuo debesy.
Vejūkštis lapą tyliai vaiko,
Slapčia šventovėn įsibrovęs.
Rudens naktis skaičiuoja laiką —
Audros artėjantį pavojų.
O žvakių liepsnos dangų laiko.
Jau regi tas, kas nežinojo.
Ateik prie kapo skaityt, vaike:
„Jei bus tvirtą kalba pastojus..."

SAVANORIŲ ATMINIMUI

Ko miškai į mus grauduliu žiūri,
Kai ruduo pasidabrintas voro?
Ar, vaikai, dar to graudulio turit
Be kapų paliktiems savanoriams?
Ir jie ošia ir ošdami žiūri,
Lyg ir klausia, ko ošdami nori:
— Ar, vaikai, dar to graudulio turit
Be kapų paliktiems savanoriams?
Tad paberbkit nukėlę kepurę.
Atsigėrę ošimo ir samanų oro,
Jeigu doro dar graudulio turit
Be kapų paliktiems savanoriams.

* * *

Einu per žemę — žemė nemeluoja:
Durpynuos kaulai pokarį sapnuoją.
Varpai kranklių, ir vėl tylu.
Vienos skarelė klasėje juoduoja.—
Tauta sukruvinta melu.
— Atleisk, vienmeti vieno suolo,
Vilkėjęs paprastu milu,
Kad mano žodžiai nepaguodžia
Ir kapo rasti negaliu.

Tamsos šešėlis susirango
Ant driežo nugaros rudos,
Ir drebulė užstojus dangų,
Ano jau smurto neišduos...
Nakčia atklydusį pravirkdo žvėrį
Durpynų vandenys, žolėm užakę.
Koksai graudumo graudumėlis —
Tamsos šešėliui pasikėlus,
Rasoj žvalgžde degioja žvakę.

J. Vajega ir A. Keliuotis prie paminklinio akmens P. Sirviui. 1990 m.

Ištaisykime klaidas

„Prie Nemunėlio" II leidiny yra padaryta nemalonių korektūros klaidų, už kurias skaitytoją prašom mums atleisti ir jas ištaisyti:

1. A. Keliočio „Dainoj apie Rokiškį" trečiajam posme yra sukeistos eilutės ir tokiu būdu sudarkyta jo prasmė. Posmas turi atrodyti taip:

Kadais girios čia augo
Žilos, apsamanoję,
Vilkai, meškos čia staugė,
Žalčiai šmaikštūs vyniojos.

O eilėraščio pirmojo posmo trečioji eilutė turi būti tokia:

Apie Rokiškį dainą.

2. V. Vajegos straipsnyje „Rokiškio muzikos ir giedojimo mokykla" parašyta, kad muzikas Lymanas buvo pakviestas iš Australijos, o iš tikrųjų reikia iš Austrijos.

Kitos klaidelės yra smulkios ir labai aiškios. Tikime, kad skaitytojai jas pastebėjo ir patys ištaisė.

SLAPTOJI MOKYKLA

Skelbiame Alf. Krasausko vaizdelį iš istorinių pasakojimų ciklo „Amžiaus etiudai" apie XIX a. pabaigos lietuvių priešinimąsi carizmo politikai, siekiančiai smurtinėmis priemonėmis užgniaužti dar gyvą tautos dvasią. Pasakojimą autorius pateikia ne išgalvoto, o realaus personažo — Vlado Gačionio lūpomis [jo vardu antrame numeryje irgi buvo skelbtas epizodas apie Panemunio knygnešį Petrą Muloką].

...Daug visokių darbų dirbu, niekas manęs nepatenkina. Tada pasiskelbiau mokysiant vaikus... Daug turėjau vargo ne tiek su vaikais, kiek su tėvais. Dariau, ką galėjau dėl meilės artimo. Nelaukiau nei dėkavimo, nei garbės...

L. Didžiulienė-Žmona
(Iš rokiškietės rašytojos atsiminimų knygelės „Ką aš beatmenu")

Mano tėvui Domui jaunystėje dar teko eiti lažus Panemunio ponui Komarui. Kai caras „laisvino" iš baudžiavos — tėvas žemės negavo, — taip ir liko bežemiu daržininku Panemunio miestelyje. Vertėsi mūrininkavimu, vėliau kurį metą tarnavo eiguliu grafienės Krasickos (Komaro duktė) dvare. Šeima buvo didelė, kai 1884 metais gimiau aš, septintas vaikas, — nelabai tenudžiuginau tėvus. Kada užsimoviau pirmas kelnaites — išleido svetimuosna: septynias basas vasaras ganiau, paskum uždarbiavau kaip išmanydamas.

Žiemą ūkininkui piemens nereikia, taigi sėdėdavau namuose. Kartą tėvas pasakė „Nėr ko čia dykiniuoti, da dilinti medžiokus unt loda... Pasimokytum verčiau skaityti... Bant maldoknygį suprostum — nebūt sarmata bažnyčioj..." Anuo metu lietuviškų mokyklų nebuvo — caras draudė. Bažnytkaimiuose, kartais didesniuose kaimuose, nepaisant valdžios persekiojimų, vaikus pamokydavo lietuviškai slaptose mokyklose, paprastai — skaitymo, rečiau — ir rašto. Buvo tokia „mokykla" ir Panemunyje. Tėvas nepamiršo savo ketinimų, kitos dienos ankstų rytą tarė „Motin, nuvesk Ladziukų pas davatkėlas, tegu pamokys..."

Konstancija Lūžaitė, mergina gal keturiasdešimties metų, gyveno ant „kvateros" pas žinomą senų miestelio davatką ir mokydavo vaikus slaptoje mokykloje. Mokinių tėvai pagarbiai ją vadino panele daraktore — tai vaikų aktyvaizdoj ar girdint jau pačiai, arba kai kreipdavosi į Lūžaitę asmeniškai,— tuo tarpu už akių — stačiai davatkėle Kastutė (pasmus paprastai taip pravardžiuodavo netekėjusias merginas, senyvas ir pernelyg pamaldžias). Už vaikų mokymą tėvai dažniausiai jai atsilygindavo produktais, kartais duodavo pusrublį ar rublį, iš to ir pragyvendavo.

Nuo tos dienos iki pat Velykų, kol vėl išėjau ganyti, aš kartu su kitais bendraamžiais lankiau daraktorinę mokyklą, pramokau lietuviškai skaityti — ir ne vien iš maldaknygės ar elementoriaus. Lietuviškas knygas turėti tuomet buvo užginta, Lietuvoje jų nespausdino — tiktai pasišventę knygnešiai išdrįsdavo atgabenti iš Prūsų. Man tėvas elementorių nupirko, kaip sakėsi, šventoriuje iš paties knygnešio, ir aš juo itin džiaugiausi bei didžiavausi, juk man tebuvo septyneri.

Slaptoji mokykla buvo mažai panaši į dabartinę. Po savaitę iš eilės pas kiekvieną, kas leido vaiką mokytis, į gryčią, būdavo, susirenka vaikai. Ateina daraktorius, ir tuojau pat visi kuo uoliausiai imasi skaitymo, taip sakant, „slebizavoja", dėliodami garsiai raldę prie raldės, skiemenį po skiemenio, paprastai mala ištisas dienas tuos pačius kelis žodžius bei sakinius, iš tos pačios maldaknygės ar elementoriaus; taip kad vakarop uolumo nelieka nė kvapo — vienintingumas rungiasi su buku nuobodulių, — tokia tad buvo mūsų mokykla, jei gryčia maža, iškyla, būdavo, nemaža keblumų: vyrai neretai turi išnešti iš to trobos galo savo varstotus, moterys — stakles, kubilus ar kitus griozdiškus rakandus, net lovas, ypač jei vaikų susirenka daugoka: kūdikius sukiša ant pečiaus ar nešą pas kaimynus, o iš jų parsigabena, jei trūksta, vieną kitą suolelį ar stalą. Negali savalaikiai (pamokų metu) troboje atlikinėti kasdienės namų ruošos, — sušildyti gyvuliams vandenį ar kitų panašių darbų, ogi šeiminykščiai patys dažnai tūno tvarte (kitur šaltai), nes krosnis be išimties esti viename namo gale, arba ir to namo, kad katei peršokti — vienui viena patalpa. Blogiau buvo kampininkams, kumečiams, tiems, katrie patys gyvena prisiglaudę svetimuose namuose, kieno ir visos gryčios tiek tebūta, kiek vietos gerai apsisukti, — ką jau ten bekalbėti apie vaikų mokymą. Sunkiai toks žmogus prisiprašys, būdavo, kalimyną, kurio trobą didelė, neretai maldaute maldaudamas, kad tas už jį leistų vaikam rinktis pas save dar kitai savaitei. Pagaliau leisdavo — tik dienelę kitą jam padirbėti ar į talką ateiti pasižadėdavo bėdžius.

Nelengva buvo pripraslti prie „vaikščiojančios" mokyklos staigmenų ir mums, vaikams. Pirkiose vienur užkrosnyje klykė mažylial, papečkyje kudakavo vištos, kitur niekaip neišsigaruodavo virtuvinės smarvės, dusino prarūgusio ėdalo ar dar galas žino kokios prigimties tvalkas, trečiur buvo tamsu ir ankšta, tai šalta, tai tvanku. O kai jau išbėgai, būdavo, iš trobos laukan, šiaip sau arba namo grįžtų, — jautiesi lyg apdujęs. Geriau pasijutome pavasariop, kai daraktorė Lūžaitė ėmė išsivedinėti mus mokyti į lauką, dažniausiai ant Nemunėlio kranto — prieš saulutę.

Peržiem „slebizavoję" vargę, nemaža vaikų, žiūrėk, taip ir neįkanda „skaitymo meno", tūlas doral nemoka nė iš elementoriaus — vien mikčioja, būdavo, sau po nosim „Mi-mii mi, tė-a-ta ta, mi-ta, l-a-la-s, mi-ta-las" — ir tiek. Labai nepatiko, kad Lūžaitė versdavo slebizuoti netgi vaikus, mokančius gerai paskaityti — be to kvailo miksėjimo, taipogi mane. Rašto mūsų nemokė — pati panelė daraktorė nekaip mokėjo. Slaptąją mokyklą lankydavo paprastai vieną žiemą: kitą sezoną to paties vaiko niekas neleido. Nemaža vaikų nė to nesimokė: „E, ką jau čia kiši darektoriui — patiems trūksta kąsnio..." — tardavo koks vargeta. Buvo ir toklų, lygiai iš pasiturinčių: „Aš pragyvenau, Dievui dėkui, be roštų ir drukų — apseis be šito, Dievas duos, ir mona vaikas!"

(Bus daugiau)

Redaktorius Alfonsas Keliuotis. Redakcinė kolegija: P. Blaževičius, O. Mackevičienė, E. Vajegienė.
Redakcijos adresas: Rokiškis, Respublikos 94.

Ofsetinė spauda. 1,5 spaudos lanko. Tiražas 3000 egz.
Užsak. Nr. 693. Rinko ir spausdino „Varsos" spaustuvė, 235319, Panevėžys, Beržų 52. SL 216

ROKIŠKIS

(atkelta iš 1 psl.)

Yra tam tikro pagrindo manyti, kad 1655-1661 m., rusų invazijos į Lietuvą metu, bažnyčia buvusi sudeginta, bet tai nepatikrinta. 1657 m. Rokiškį nuslaubė švedai. f666 m. vizitacijos akte minima nauja klebonija ir varpinė. 1664 m. prie bažnyčios pastatyta dvaro savininkų Krošinskių koplyčia.

Prieš 1700 m. prie bažnyčios pastatytas priešbažnytis. Tada 1590 m. statyta bažnyčia buvo padidinta. Netoli bažnyčios, ant Laukupio kranto, stovėjo parapijinė mokykla, buvo 2 špitolės, 3 karčiamos. 1781 m. mokykloje mokėsi 3 šlektų, 7 miestiečių ir 5 valstiečių vaikai.

Popiežius Inocentas VI 1647 m. suteikė bažnyčiai atlaidus Sv. Mato ir Dievo Kūno Šventėms. Metrikų knygos buvo iš 1691 m. Iš 1563 m. inventoriaus matyti, kad tada klebonu buvo kun. Motiejus Lipovskis, jo vikaru ir ūkio reikalų tvarkytoju — kun. Motiejus Sakalas. Jis turėjo atstatyti varpinę ir šventoriaus tvorą.

Pirmajai medinei bažnyčiai sudegus, 1708 ar 1713 m. kunigaikštienė Elena Krošinskienė-Tyzenhauzienė (Vaitnaitė) pastatė naują, medinę. Ji buvusi kryžminės formos, 17-18 sieksnių ilgio, su 5 kupolomis viršuje. Turėjusi 5 altorius, bet 1737 m. tellkę 3. Bažnyčia buvusi menkos išvaizdos ir prastai įrengta. 1810 m. išleistame albume yra šios bažnyčios, o kartu ir ano meto Rokiškio vaizdo piešinys. Bažnytėlė tikrai nedidelė, greičiau eilinio bažnytkaimio, kalp miestelio. Sone atskirai stovėjo varpinė, 1864 m. ji sudegė. Buvo kalbama, kad bažnyčią padegęs zakristijonas, prieš tai išvogęs pinigus iš aukų dėžučių, norėdamas nuslėpti savo kaltę.

Iki 1877 m. pamaldos buvo laikomos kapinių koplytėlėje. Vargo parapijiečiai, ypač žiemos metu, bet pastatytą naują bažnyčią buvo nelengva: reikėjo ir lėšų, medžiagų, ir leidimo. Taigi visų akys nukrypo į Rokiškio turtų savininką grafą Reinholdą Tyzenhauzą. Jis buvo pasiturintis, ir vienas būtų įstengęs pastatyti bažnyčią, bet norėjo, kad ji būtų statoma ir visų parapijiečių, su klebonu, kartu.

Gavęs rokiškėnų prašymą, vysk. M. Valančius kreipėsi į Kauno gubernatorių, prašydamas leidimo. Šis atsiklausė Zarasų (tada vad. Novoaleksandrovsko) aps. viršininko von Kramerio nuomonės. O ji buvo labai bloga — bažnyčia Rokiškiui nesanti reikalinga, parapijiečiai turį būti priskirti prie aplinkinių parapijų. Tačiau jo „nuomonė" nedaug tepakenkė: vyskupas ir grafas turėjo reikiamų pažinčių, ir 1866 m. leidimas buvo gautas.

Tais pačiais metais vyskupas patvirtino Rokiškio bažnyčios statymo komitetą, kurį sudarė: klebonas kun. Ilonginas Rekstis (vėliau kun. Stanislovas Šimkevičius), dvarininkai — Leopoldas Komorovskis, Jonas Michailovskis, Stanislovas Plauskis, Vincentas Sylanskis, valstiečiai— Antanas Mainelis, Antanas Varnas, Pranciškus Jasinevičius, Benediktas Diržys, Vincentas Lapelis, sekretorius Konstantinas Sablinskas.

1868 m. pamūryti pamatai. 1872-1874 m. įruoštos plytinės Jakiškyje, Veliniakalnyje, kur išdegta 700.000 plytų. 1875 m. pasirašyta sutartis su Liepojaus pirkliu Fridrichu Rige, kuris apsiėmė bažnyčią pastatyti. Grafas atsikvietė iš Silezijos patyrusius mūrininkus, ir statyba tikrai ėjo sklandžiai. 1877.XII.4 dekanas kun. M. Steponavičius bažnyčią pašventino.

Bažnyčios apatinėje dalyje 1879 m. buvo įrengta ir pašventinta požemio koplyčia. Ji įruošta po presbiterija ir užima tokį patį plotą. Altorius įruoštas tarp 4 šulų, kurie prilaiko bažnyčios didįjį altorių. Prie sienos jis neprišlietas. Ant altoriaus tėra tik kryžius ir žvakidės. Pats altorius išklotas juoduoju marmuru, papuoštas bronziniais ornamentais. Koplyčios grindys padarytos iš terakotinių plytelių.

1880 m. mirė Rokiškio grafas Reinholdas Tyzenhauzas. Bažnyčios įruošimo darbai buvo tik pradėti. Tačiau jie nesustojo, nes juos toliau vedė velionio sesuo Marija Pšezdeckienė, broliui mirus paveldėjusi daugelį dvarų ir kitų turtų. Ji neretai keisdavo planus bei projektus — stengėsi, kad bažnyčia būtų puošnesnė, kaip brolio projektuose numatyta. Kadangi ji nuolat Rokiškyje negyveno, darbų projektai buvo jai siuntinėjami į Varšuvą. Nesigailėjo lėšų, nes jų pakankamai turėjo ir buvo geros širdies.

1885 m. bažnyčios įruošimo darbai, įskaitant altorių ir vargonų pastatymą, buvo užbaigti ir jau galima bažnyčią konsekruoti. Grafienė panoro, kad visa tai būtų labai iškilmingai ir prabangiškai atlikta. Dvaro administracija buvo įpareigota priimti aukštuosius svečius. Choras ir orkestras repetavo giesmes bei dainas. Bažnyčios tarnams parūpinti raudonos gelumbės rūbai. Maži vaikai turėjo būti iš minios paimti ir sunešti į prieglaudą, kad iškilmių spūsties metu nebūtų suspausti.

Grafienės rūpesčiu Paryžiuje buvo užsakyti ir nukalti specialiai šioms iškilmėms skirtį pailgos formos variniai medalionai. Jų vienoje pusėje buvo bažnyčios globėjo Sv. Mato atvaizdas ir įrašas: „Sancte Matthae/Ora pro nobis" (Sv. Matai, melskis už mus), kitoje — Rokiškio bažnyčios frontono vaizdas ir įrašas: „Rakiszki A. D. 1877". Medalionai buvo dalijami bažnyčios rėmėjams bei aukotojams.

Konsekracijos metu dalijimo komisijos pirmininkas išdalijo 3696 medaliones. Prie jų buvusi tokia didelė žmonių spūstis, kad buvę sužeisti kai kurie dalytojai...

Barbora Klebonaitė (bajoriškos kilmės, gimusi ir augusi Mažeikiškio kaime) šią progą parašė ilgą dainą — giesmę apie Rokiškį ir jo naująją bažnyčią, kuri buvo dainuojama ne tik Rokiškyje, bet ir tolimesnėse apylinkėse. Tai kelių dešimčių posmų daina, dažnai laikoma ir Rokiškio vargonininko Milakinio kūryba. Stai pora jos posmelių:

Rakiškia bažničia medine
buva,
Visi gerai žina, kad
nesupuva.
Tik nežinia, kas ti tika,
Vien pelanai tiktai lika
Vietaj bažničias.

Mažaj kapliteląj lauki
un kapu
Garbindami Dievū išmeldė
grapū.
Idant bažnyčiū stafytų
Un tas vietas dabar kitū,
Kur pirma buva...

Bažnyčią konsekravo Žemaičių vyskupas M. Paliulionis. Iškilmės truko 3 dienas. Vyskupas savo pamoksluose iškėlė naujosios bažnyčios grožį, fundatorių dosnumą, parapijiečių darbštumą. Rodydamas į sakyklą, kurioje jis sakė pamokslą, priminė, kad vien tiktai už išlaidas, kurios įdėtos į šią sakyklą, būtų buvę galima kur nors pastatyti parapijinę bažnyčią... Iškilmėse dalyvavę daug aukštų dvasininkų, bajorų, tūkstančiai tikinčiųjų.

Kiek fundatoriams kaštavo bažnyčios statyba ir įrengimo darbai, niekas tikrai nežinojo. Buvo tik spėliojama, kad išlaidos siekusios milijoną rublių (carinio rublio perkamoji vertė tada buvo labai aukšta). Kai fundatorių giminės buvo klausiami apie jų aukos didumą, atsakydavę: „Dievas žino, mums nėra reikalo skaičiuoti".

Architektūra, 1868-1883 m. pastatyta bažnyčia, varpinė ir mauzoliejus sudaro gražiausią neogotikos ansamblį Lietuvoje. Tai yra grafo Tyzenhauzo ir jo sesers Marijos Pšezdeckienės ambicijos ir dosnumo paminklas, kaštavęs jiems apie vieną milijoną aukso rublių, neskaitant vietinių darbininkų darbo. Didžiojo altoriaus antrojoje pusėje yra išgraviruotos pavardės visų, kurie prisidėjo prie statybos ir puošybos, o tajp pat ir apylinkės kaimiečių su jų kaimų muotas apie kompozicinę ašį, einančią nuo bažnyčios į rytus.

Bažnyčia pastatyta 1864 m. sudeguslos medinės bažnyčios vietoje, to paties pločio (19,3 m), tik šiek ilgesnė (42,7 m). Plytos išdegtos Rokiškio apylinkės Jakiškių kaime, o stogo čerpės Veliniakalnio kaime. Statybos rangovas, kaip minėta, buvo Liepojos pirklys Fridrichas Rige, o mūrininkai atsikviesti iš Silezijos. Už kubinį sieksnį (9,7 kūb. m.) mūro mokėta 27 rubliai, o už tūkstantį plytų 5 rb. Tūkstantis čerpių kaštavo 7 rb. Raudonų plytų pastatas yra be bokštų, stačiakampio plano, su pristatyta presbiterija. Aukštis iki vidurinės navos skliautų viršaus 16,7 m. Fasadas suskaidytas laiptuotais kontraforsais į tris nelygias dalis, savo pločiu atitinkančias tris navas. Virš arkinio portalo su stačiu stogeliu yra aukšta niša, kurioje buvo langas, vėliau užmūrytas, nes ji nesiderino su aukštais vargonais. Aukštas frontonas, iš tikrųjų pinijonas, yra padalytas į septynias atviras angas su stogastulpiais tarp jų. Kalp koks parapetas, tasai pinijonas, yra iškeltas virš dvišlaičio stogo. Soninės sienos turi žemesnius kontraforsus ir po keturis aukštus langus. Galinės sienos frontonas yra to paties aukščio, kaip ir fasadinis, tik vieton angų čia yra aklinos nišos. Presbiterijos ir trisienės absidos stogas yra žemesnis už navų stogą, bet jų skliautų aukščiai yra lygūs. Pagrindiniai statybos darbai buvo baigti 1877 m. pabaigoje, o vidaus išbaigimas ir šalutinių pastatų statyba nusitęsė dar 6 metus.

Bažnyčios vidaus sienos ir pilioriai yra tinkuoti. Grakščiai iškylantieji gotiškieji skliautai suskaidyti ogivomis į krištolinę sistemą. Presbiterija erdvi, ir viensėdžių vardais. Pirmąjį architektūrinį projektą padarė kažkoks von Schachtas 1866 m., o nuo 1880 m. statybai vadovavo ir projektą savaip pakeitė architektas Georg Werneris iš Tirolio. Vėliau jis suprojektavo ir 1883 m. statydino atskiraI stovintį varpinės bokštą ir koplyčią-mauzoliejų. Jis projektavo interjerą ir koordinavo daug menininkų, iš uošienių ir vietinių, darbą. Pagal XVIII a. pabaigoje sudarytą miestello ir dvaro planą, bažnytinis ansamblis stovi priešais dvaro rūmus, o tarp jų yra turgaus aikštė, alėja iš dvaro į bažnyčią, tvenkiniai ir esplanada. Sis unikalus urbanistinis derinys yra išlikęs iki mūsų laikų, suforuotas ir žydro žvilgsnio vaikinas su randu skruoste — karo pėdsaku. Greit sužinojom, kad tai Paulius Sirvys, buvęs Lietuviškos divizijos karys, perėjęs visą karo pragarą, mano ir daugumo klausytojų pirmąkart matomas. Iš tikrųjų tada ir buvo pirmasis Sirvio viešas pasirodymas Rokišky. Tuo metu jis dirbo rajono laikraščio redakcijoj ir mokėsi vakarinėj suaugusių mokykloj.

Pakviestas neskubėdamas, iš lėto įlipo katedron ir laisvai, nesijaudindamas ėmė skaityt. Skaitė paprastai, natūraliai, nesistengdamas graudent, bet gana garsiai, aiškiai ir įtaigiai. Skaitė tik vieną dalyką, bet ilgą. Tai jau, galima sakyt, buvo nebe eilėraštis, o poemėlė, vardu „Subatvakaris „Pergalės" kolūky" (buv. Kavoliškio dvare).

Poemėlės sklandūs ketureiliai posmai, skambūs, nenuvalkioti rimai, liaudiška, vaizdinga frazė, aktuali tema (tai buvo kolūkių kūrimosi ir aštrios klasių kovos metai!) iš karto sukauste dėmesį ir išlaikė jį įtemptą visą laiką. Baigus skaityti, jis publikos buvo palydėtas į savo vietą garsiais ir šiltais plojimais.

Vėliau vakaras buvo aprašytas ir įvertintas mūsų „Literato" sienlaikraštyj. Tačiau sienlaikraščio numeriai nebuvo saugomi archyve, ir šiandieną, gaila, jau yra žuvę.

Nuo to vakaro rokiškėnai su įdomumu jau sekė visus periodikoj spausdinamus Sirvio eilėraščius, o išėjus iš spaudos jo eilėraščių knygoms, tuojau puldavo jas skaityti ir įsigyti.

Sirvys iš Rokiškio greit išvyko. Pradžioj į Pandėlį, o iš ten į Vilnių, kur jau apsigyveno visam laikui. Tačiau Rokišky dar nuolat pasimaišydavo. Tekdavo ir man retkarčiais trumpai su juo susitikt. Visada buvo malonus, draugiškas, su šypsenėle veide. 1956 ar 1957 m. dar teko kartu su juo skaityt eilėraščius viename susitikime, rodos, su rajono deputatais. Tačiau intymiau ir atviriau su juo pasikalbėti, gaila, nė karto nepasitaikė.

Visus gerokai stebino tai, kad, nors karas jau seniai pasibaigęs, o Sirvys vis daugiausia dar rašė karo motyvais. Taip buvo dėl to, kad karas jį buvo labai sukrėtęs, davęs daug neišdildomų išgyvenimų, kurių jis negalėjo neišliėti savo poezijoj. Jis rašė tik tada, kai turėjo ką pasakyti. Niekada nežaidė tuščiai nei rimais, nei kitom vaizdinėm priemonėm. Rašė apie tai, ką buvo tik giliai išgyvenęs ir ilgai širdy išnešiojęs.

Sirvys rašė įprastąja silabine tonine eilėdara, mažai kur nuo jos tenutoldamas. Tik vėliau buvo labai pamėgęs smulkiai skaidyt eilėraščio metri-

(Nukelta į 3 psl.)

PIRMASIS P. ŠIRVIO PASIRODYMAS ROKIŠKYJE

P. ŠIRVIO 70 METŲ GIMIMO SUKAKTĮ MININT

Pirmaisiais pokario metais Rokiškio vidurinių mokyklų (jų buvo dvi: bernlukų ir mergaičių) aukštesnėse klasėse dėstėjau lietuvių kalbą ir literatūrą. Veikė mano suorganizuotas ir vadovaujamas bendras literatų būrelis. Būrelis buvo gausus ir veiklus ir greit išpopuliarėjo ne tik mokykloj, bet ir už jos ribų. Ruošėm mokiniams ir visuomenei literatūros vakarus, rašytojų minėjimus ir teatrinius spektaklius.

1948 m. rudenį skambina man iš Rokiškio suaugusių vakarinės vidurinės mokyklos: suaugusių literatai pareiškė norą bendraut su mumis ir ateit pas mus paskaityt savo kūrybos. Aš atsakiau, kad mes irgi pageidaujam bendraut su kitų mokyklų literatais ir pakviečiau juos atvykt.

Ir netrukus vieną sekmadienį įvyksta pas mus literatūros vakaras. Salė sausakimša mokinių, mokytojų ir svečių iš miesto.

Iš mūsiškių skaito kūrybingesni mano literatai ir aš pats. Suaugusių vakaran atvyko nedaug: kiek atsimenu, tik trys. Vienas jų vidutinio ūgio, platokų pečių, platoko veido,

KĄ AŠ ŽINAU IR ATSIMENU APIE SAVO TĖVĄ

Stasys Naginskas.

(Atkelta iš 3 psl.)

jo dukros, galėtume studijuoti. Tačiau neilgam. 1948 m. rudenį vėl apserga ir antrą kartą išeina į invalidumo pensiją (tik 1935 m. jam skyrė mėnesiui 300 lt, o dabar 21 rb.). Per paskutiniuosius šešerius metus jis vis dar šį tą siuntinėjo į Literatūros ir kalbos institutą, tačiau jėgos mažėjo, ir 1955 m. balandžio 12 d. jis mirė.

S. Naginskas pasirašinėdavo įvairiais slapyvardžiais: jaunystėje — Pumpuras, Simas Stūra, Visuomenis, Seniukas, Stajė Naginskas, vėliau — S. Nagmantas, S. Na-gas ir pavarde.

Liko nemažai nespausdintų jo rankraščių, kurių dalis yra Lietuvos literatūros institute, reikšmingiausi Pedagoginiame muziejuje Kaune (V. Sekspyro „Hamleto" vertimas, „Senosios Lietuvos gyventojai ir jų kalba", „Lietuvių giminės nuo Herodoto ligi Sakso Gramatiko" ir kt.), o visi likę — M. Mažvydo bibliotekoje Vilniuje.

S. Naginsko interesai buvo įvairūs, daug kur jis buvo iniciatorius. Jaunystėje daugiau reiškėsi literatūroje (atrodo, kad tų kūrinių pats ne perdaug vertino, nes namuose neliko jokių jų rankraščių), vėliau domėjosi daugiau mokslo sritimi. Visą gyvenimą šį bei tą vertė (iš rusų, lenkų ir anglų k.). Tik nedaugelį savo sumanymų S. Naginskui pavyko realizuoti. Tačiau svarbu tas, kad žmogus visą gyvenimą kažko siekė, svajojo ir dirbo.

Baigti norėčiau įS.Naginsko kūrinėlio, išspausdinto 1917 m. „Santaros" 30 nr., ištrauka: „...Iliuzijos yra brangiausias žmogaus turtas (...) Nes ir negali žmogus be iliuzijų būti, žmogus, kuris budi, žmogus, kuris budėti norėtų, žmogus, kuris sapnų išsigando, kurie taip gudriai apgaulioja".

Pumpuras

PABUDĘS VAIDILA

(Ištraukos)

. . . . . .

Staiga ant Rambyno kažin kas sutrinksi,
subilda, — išeina iš kapo jau baltas
senelis ir ima dairytis... Jam šaltas,
baisus, nepažįstamas tapo Rambynas.
„Kame aš esmi? Kaip šis kraštas vadinas?"

. . . . . .

tos pačios čia žvaigždės ramiai mirguliuoja,
tas pats čia mėnulis laukus sidabruoja...
Pažino senelis, suspaudė krūtinę:
„Mano brangusis, o mano Rambyne!"
„Kur dingot, galingosios girios? Žinynai?
ir jūs pašvęstieji miškai, ąžuolynai?
Jūs pilys?
Perkūne! sviesk kulką ugningą!..
Lengviau atsikveptų krūtinė skausminga.
Išaušių dienelė, visi atsikeltų,
Salelė klestėtų, giružė atželtų...
Perkūne!...
Bet ten tiktai žvaigždės mirgėjo,
ir juodavo gelmės... Jis liūdnas žiūrėjo
į prigimtį miegančią, — širdį jam spaudė
Jis laukė. Bet kurčias Perkūnas negriaudė.

. . . . . .

„Prakeiktas! Kam mylinčiam skausmą sukėlei?
Kam miegančią žemę parodei? Kam vėlei
regiu tave, mielas Rambyne? — dejavo...
Sušuko... parpuolė, ir žemę bučiavo.

ŽAVIMĖS MUZIKOS MOKYTOJU KAZIMIERU JOVAIŠA

Ilgus dešimtmečius mes, mokytojai, buvome dažnai raginami supažindinti mokinius su Rokiškio gimnazistų komjaunuolių nelegalia veikla ir niekada neraginti pasidomėti tos pačios gimnazijos kultūriniu gyvenimu, apie kurį šiandien galime pasakyti: būta didelio entuziazmo, daug padaryta. Deja, ko ne visi aktyvieji mokytojai kultūrininkai tarybiniais metais nukentėjo. 1941 m. ištrėmė su šeima Petrą Bliūdžių — entuziastą kraštotyrininką, davusį pradžią Rokiškio Krašto muziejui. Jis tremtyje 1942 m. mirė. 1940/41 m. m. žiemą kalino Anelę Tarvydienę — moksleivių vakarų organizatorę ir režisierę, o po karo ją kartu su valkais ir vyru Juozu Tarvydu — moksleivių literatų globėju ir pagrindiniu spektaklių režisieriumi — ištrėmė. Toks pat likimas 1949 m. ištiko ir šokių kūrėją ir vadovę Oną Balnanonytę. Teko kentėti ir muzikos mokytojui Kazimierui Jovaišai, kuriam šiais metais būtų sueję 100 metų. Tą proga Kultūros fondo Rokiškio skyrius drauge su J. Tumo-Vaižganto ir Vaikų muzikos mokyklomis surengė jam skirtą minėjimą.

Pagerbti savo mokytoją atvyko būrelis jo mokinių ne tik iš Rokiškio, bet ir iš Vilniaus bei Kauno. Gaila, kad buvo mažoka Rokiškio mokyklų muzikos mokytojų. O pasimokyti iš K. Jovaišos yra ko. Iš mokytojo V. Vajegos padarytos jo gyvenimo ir veiklos apžvalgos, betarpiškų jo dukros M. Jovaišaitės ir žento J. Petronio bei buvusių mokinių — solistės I. Jasiūnaitės, buvusio orkestro vadovo V. Levandavičiaus, mokytojo A. Neniškio, chirurgo J. Gagiškio — atsiminimų iškyla ryškus paveikslas žmogaus, kuriam nuo ankstyvos vaikystės (nuo penkerių metų smuikavo šeimos kapeloje) iki gilios senatvės (sulaukė 93 m. vis dar muzikuodamas ir su malonumu spręsdamas harmonijos uždavinius) gyvenime nebuvo nieko brangesnio už muziką — tai jo duona ir jo hobi. Pats be galo mylėdamas, darė viską, kad kuo daugiau vaikų bei jaunimo ją pamiltų. Sunku šiandien įsivaizduoti, kiek valandų per parą turėjo dirbti vienintelis gimnazijos muzikos mokytojas ir mokinių bažnytėlės vargoninininkas, kad mokykla turėtų didžiulį mišrų chorą, į kurį stengėsi įtraukti visus turinčius balsą ir klausą mokinius, apie dvidešimties muzikantų pučiamųjų orkestrą (su pradedančiais orkestrantais 1-2 mėn. dirbdavo kasdien, kol šie pramokdavo, tik po to 2 kartus į savaitę), be to būta styginio, estradinio ir net simfoninio orkestrų, o kur dar vokaliniai ansambliai, duetai, solo... Negalima pamiršti, kad tuo pačiu metu jis parašė ir savo lėšomis 1936 m. išleido pirmąjį Lietuvoje solfedžio vadovėlį, kad kūrė muziką mokinių orkestrui bei tradiciniams mokinių valdinimams. Gerų darbo rezultatų (choras konkursuose laimėdavo prizines vietas) pasiekti padėjo tas, kad K. Jovaiša galėjo pagroti daugeliu (mokinių nuomone — visais) muzikos instrumentų ir turėjo absoliučią klausą, o be to buvo reiklus ir sau, ir mokiniams. Ir skambėjo tada Rokiškio gimnazija ne tik koncertų bei repeticijų metu, bet ir per pertraukas jaunimas plėšė dainas. Mylėjo savo mokytoją mokiniai, nors kai kas ir prisibijodavo, mat K. Jovaiša buvo griežtas ir ūmus, išvadindavo nemokšas „sulūžusiais gramafonais", apkaltindavo, kad jų „galvos samanų prikimštos", bet jei kuris jo muzikantas ar choristas „prisivirdavo košės", juos užtardavo ir gelbėdavo.

K. Jovaiša Rokiškio kultūriniame gyvenime išvarė gilią vagą. Gaila, kad jo muzikos palikimas nesukauptas į vieną vietą. Būdamas kuklus ir dosnus, jis lengva ranka išdalydavo kitiems savo maršus ir dainas. Dalis jo kūrinių sudegė gaisro metu. Gi po karo, kai 1946 m. su grupe mokinių ir mokytojų buvo suimtas ir 4 mėn. praėsėdėjo namo, esančio prieš senąjį paštą, rūsyje, darbo sąlygos pasidarė nebepalankios. Netrukus jis iš Rokiškio išsikėlė į Panevėžį.

K. Jovaišos 100-jų gimimo metinių minėjime kilo siūlymas surinkti (kiek įmanoma) ir išleisti jo kūrinius. Juk mokiniams skirtų maršų bei dainų šiandien turime ne taip daug. Juk „K. Jovaiša, — Vilniaus Operos ir baleto teatro nusipelnusios solistės I. Jasiūnaitės žodžiais, — yra tas šviesulys iš daugelio buvusių Lietuvos šviesulių, kuris įeis ne tik į Rokiškio, bet ir visos mūsų tautos istoriją."

E. VAJEGIENĖ

J. Tumo-Vaižganto gimnazijos choras 1938 m. Pirmos eilės viduryje (iš kairės į dešinę) sėdi gimnazijos direktorius J. Janulionis ir chora dirigentas K. Jovaiša.

ROKIŠKIO GRAFIŠKOJI MUZIKOS IR GIEDOJIMO MOKYKLA

(tęsinys)

Matyt, taip jau „metro" žiūrėta į šokių muziką.

Kodėl vėliau buvo atsisakyta mokyklos plėtimo ir muzikinio lygio kėlimo, neaišku. Matyt, kad grafams tas nebuvo naudinga.

Tokių gerų rezultatų Lymanas pasiekdavo, nuo pirmų dienų paimdamas mokinį į tvirtas savo rankas. Jau šis stojančio įsipareigojimas nuteikdavo mokinį darbui. Yra likęs Vl. Sargūno įsipareigojimas:

„Aš, žemiau pasirašęs Juozas Sargūnas, Vladislovo, savanoriškai stoju į grafienės Pšezdzeckienės muzikos mokyklą Rokiškyje šešeriems metams, t. y. nuo 1883. X. 1 iki 1889 m., ir pasižadu:

1. Nenutraukti muzikos mokslo ir nepalikti mokyklos, kol nepraeis 6 metai, priešingu atveju pasižadu grąžinti į grafienės Pšezdzeckienės kasą visus mano mokymui išleistus pinigus nuo įstojimo laiko.

2. Per visus 6 metus mokysiuos groti vargonais ir (pagal dėstytojo nuožiūrą ir mano sugebėjimus) kitais instrumentais.

3. Būsiu darbštus, sąžiningas visais atžvilgiais. Stropiai vykdysiu visus muzikos dėstytojo įsipareigojimus tiek mokslo, tiek tvarkos atžvilgiu.

4. Nuo 1885. VII. 20 gausiu iš grafienės Pžezdzeckienės kiekvieną mėn. po 6 rub. sidabru maistui. Drabužius ir avalynę dėvėsiu savo.

5. Jeigu būčiau pašalintas (deja, taip 1886 m. ir atsitiko. V. V.) iš mokyklos dėl stokos gabumų, neišpildyčiau man pavestų užduočių arba mokykla būtų uždaryta, aš, Juozas Sargūnas, nei grafienei, nei muzikos dėstytojui pretenzijų neturėsiu.

Aš, žemiau, pasirašęs Rokiškio valsčiaus valstietis Vladislovas Sargūnas, nepilnamečio Juozo tėvas, sutinku, kad jis stotų mokytis muzikos, ir pasižadu vykdyti visus sutartyje išvardintus įsipareigojimus".

Tokį įsipareigojimą žinodamas, mokinys stengdavosi mokytis ir būti drausmingas. Baigusiam mokyklą Lymanas išduodavo specialų pažymėjimą su savo signatūriniu antspaudu, kuris jauniems vargoninininkams atverdavo duris kiekvienon darbovietėn, nes Lymanas turėjo didelį autoritetą.

Tyrinėjusieji Rokiškio varg. mokyklą pastebėjo, kad joje (skirtingai kaip kitur) mokėsi daugiausia apylinkės valsčių vaikai-lietuviai. Tikrai čia pateiktame 1889 m. 18 mokinių sąraše gal tik 3 pavardes galima laikyti nelietuviškomis. Iš sekančiais (1890 m.) metais minimų vyresnųjų mokinių — Balčiūno Jono, Bilevičiaus Vitalio, Cirulio Petro, Jankausko Jono, Rožėno Petro, Žuravskio Pranciškaus — gal tik 2 nelietuviai. Tačiau tikslių išlisinių mokinių sąrašų turimuose dokumentuose nėra. O juk per Lymano rankas per 29 darbo metų turėjo pereiti ne kelios dešimtys, o daugiau kaip 200 mokinių.

Mokomasis repertuaras labai platus negalėjo būti, nes prie mokyklos bibliotekos nebuvo. Atrodo, kad vienintelial vargonų vadovėliai buvo V. Grimo „Skola igry na organach" ir Forsterio „Vargonų mokykla". Todėl mokiniai turėdavo be galo nusirašinėti natas.

Koncertini — bažnytini repertuarą sudarė R. Fuhrerio, Grimo, Nideckio, F. Z. Skuherskio, Buralio, P. Lechnterio mišios. Labai plačiai I ataskaitoje Lymanas aprašo pirmąjį savo pasirodymą 1883. XI. 20 Rokiškyje. Choras ir dalis orkestro, gerai pakartojęs Nideckio mišias, pradėjo naują periodą vietos bažnytinėje muzikoje. Tomis pačiomis Nideckio mišiomis buvusi sutikta ir muzikos globėjos Cecilijos diena. Mokiniai papuošę muzikos mokyklos patalpas giriandomis, grafienės inicialais ir eglių vainiku, vakare buvusi iškilminga arbatėlė. Matyt, Lymanas to-

(nukelta į 5 psl.)

(atkelta iš 4 pusl.)

kiomis priemonėmis norėjo pakelti mokinių ir miestelio choristų bei muzikantų nuotaiką, suburti juos aplink save.

Taip 27 metų vargonų virtuozas pradėjo tolimame užkampio miestelyje savo muzikinį darbą, kuriam Prąhoje buvo ruošęsis.

Rūpestingai dirbdamas, burdamas aplink save ne tik mokinius, bet ir vietinius muzikos mėgėjus, muzikantus bei choristus, Lymanas savo mokykloje pasiekė didelių laimėjimų: nugo meistriškumas, didėjo repertuaras. 1887 m. ataskaitoje Lymanas sakosi repertuare turįs 22 mišias, 30 ofertoriumų, pats dažnai koncertuojąs vargonais J. S. Bacho, Palestrinos kūrinius. Ir pats Lymanas yra parašęs religinių kompozicijų. Tai plačiai paplitę Lietuvoje Velykinės giesmės: „Surrexit Dominus" ir „Vidi aquam" 4 balsams.

Jo mokinys P. Vinkšnelis Lymaną charakterizuoja taip:

Nedidukas, storokas..., nosis trumpa, plaukai juosvai gelsvi, riestaūsis, rankų pirštai trumpi, eisena — stati, energinga. Jam batai einant girgždėdavo. Kalbėdavo lenkiškai, bet negrynai. Vartodavo nuolat, ypač užpykęs, priežodį „sin pak". Mėgdavo alų, per parą išgerdavo bent po 4 butelius. Mes, mokiniai, jo bijodavome, bet ir gerbdavome. Pedagogas Katelė irgi Lymaną pibūdina kaip griežtą, tvarkingą ir iš kitų reikalaujantį tvarkos. Nustaltusius pristatydavo dumti vargonus. Jis kulno stuktelėjimu iš savo kambario duodavęs grojančiam suprasti, kad neteisingai grojama. Taip kartą jam, Katelei, blogai pakartojusiam po stuktelėjimo, Lymanas, atbėgęs iš savo kambario, išplėšęs iš knygos natų lapą ir sudavęs juo. Mokinys išsižeidęs ir pasišalinęs iš mokyklos. Lymanas laišku atsiprašęs ir susigrąžinęs J. Katelę iš Panemunėlio.

Lymanas daug kur minimas ne tik kaip vargonų virtuozas, bet ir kaip nepaprastų muzikinių sugebėjimų žmogus: jis grodavęs visais (žinoma, Rokišky buvusiais) instrumentais ir gražiai giedodavęs baritonu. Gal tai ir nelabai kompetetinga mokinio nuomonė, bet vis dėlto labai daug pasakanti ne tik apie patį „metrą", bet ir apie mokinių pažiūrą į jo sugebėjimus.

Salia muzikos jo aistringai domėtasi technika. V. Jurašto žiniomis, jis 1895-97 m., mokinių padedamas, įvedė telefono ryšį į visus Pšezdzeckio dvarus bei palivarkus, išmėtytus po plačias apylinkes. (Vargu ar galima šiuo teiginiu tikėti, žinant, kiek jėgos tokiam darbui reikia). Yra žinių, kad jis bandęs mokyklos patalpose įvesti elektrą, telefonu jas sujungti su dvaro rūmais. Viename laiške stūlo grafienei sutaisyti didįjį būgną, padarytą pagal turkiško trofėjinio būgno pavyzdį, derina vargonus, fortepijonus, taiso laikrodžius. Vis dėlto Lymano gyvenimas buvo sunkus ir suvaržytas. Jis net savo vedybomis (vedė 1888 m. dvarininkaitę Aleksandrą Lechovičiūtę) prašo grafienės leidimo. Jį gavęs nuolankiai dėkoja ir prašo palaiminimo. Dėl klekviено menkniekio ar tai norėdamas malkas supjauti, ar aplankyti sergančią seserį — jis turi rašyti dvaro administracijai laišką, turi prašyti pinigų, arklių, žvakių mokyklos patalpoms apšviesti. Nerangi administracija jo prašymų neskuba išpildyti, Lymanas tada rašo pačiai grafienei. Visas tas susirašinėjimas dvelkia feodalinių laikų vasalo nuolankumu ir nusižeminimu, po kiekvieno raportu toks žymus muzikas priverstas save vadinti „Jūsų nuolan· kiausiu tarnu", kreiptis „su gilia usiu nusižeminimu..." Gal net ironijos galima įžiūrėti jo nužemintame dėkojime už... bulves. Matyt, kad iš 50 rb. gaunamos mėnesiui algos sunku būdavo pragyventi, nes, tik ką atvykęs, rašo Kauno gubernatoriui raštą, prašydamas, jam Austrijos piliečiui, leisti turėti privačių pamokų Rokiškio mieste ir kitose Kauno gubernijos vietovėse. O santykiai su carine administracija nebuvo geri. Stal po 6 mėnesių darbo Rokiškyje (1884. II. 5) pamaldų metu bažnyčioje prie vargonų Lymanas pamato nepažįstamą žmogų, pasilenkusį ties choristų natomis, trukdantį giedoti ir garsiai kalbantį. „Aš, sako jis, nužengiau nuo vargonų ir nepažįstamo pono mandagiai paklausiau, gal jis esąs muzikas ar dailininkas, kurio aš neturįs malonumo pažinti. Į mano mandagų klausimą tas rusiškai atkirto:

— Kto ty takoj? Ubiratsia, ja tebia ne znaju i ne ponimaju, čto ty govoriš".

Tada aš dar kartą mandagiai pakartojau, kad, jeigu jis esąs muzikas, galįs pasilikti, o jei ne, tai tepasišalinąs, nes viškos yra skirtos dalyviams. Tą aš jam ir ranka parodžiau. Tas nepažįstamas ponas su manim kalbėjo taip nemandagiai ir garsiai, kad vienas iš mano mokinių jam pasakė, kad jis galėtų mandagiau kalbėti, nes aš, kaip choro vadovas, turiu teisę svetimus žmones paklausti, ko jie čia ieško".

Ir taip vos ne kumščiais buvo susiimta. Tik vėliau paaiškėjo, kad čia būta vietinio „sliedovatelio", matyt susidomėjusio, kas daroma bažnyčioje ir kokia kalba giedama (o juk jau tada, spaudos draudimo laikais, Grimų mišios Rokišky buvo giedamos lietuviškai iš ranka rašytų natų). Atrodo, kad Lymanui dėl šito konflikto buvo nemalonumų ir teko atsiprašyti.

Kaip Lymanas žiūrėjo į nacionalinį lietuvių sąjūdį, kuris tada buvo pačiame įkarštyje, į lietuvių kalbą, dainas, — neaišku. Greičiausiai, apsikrovęs darbu mokykloje, būdamas lenkiško dvaro įtakoje, jis mūsų liaudies kovos dėl savo teisių nevertino. Yra 1889. XI. 18 raporte paminėta, kad jam didelį įspūdį padariusi lietuviškai sugiedota „Diena rūsti". O juk ir Grimo mišios buvo giedamos lietuviškai.

Raportuose Lymanas dažnai kritikuoja dvasininkus, skundžiasi, jog Rokiškio kunigai, pripratę prie žemo lygio vargoninkų grojimo, jo choru ir muzika nesą patenkinti, nes mišios labai užsitęsiančios; daugelis aukštesnio lygio muzikos ir geresnio jos atlikimo neįvertina.

Taip savarankiškas, tiesus, energingas muzikas Rokiškyje išgyveno 21 metus, sukūrė šeimą. O 1904. II. 14 d. mirė inkstų uždegimu, būdamas 48 metų, palikdamas sūnų Vladislavą ir tris dukteris — Eleną, Sofiją, ir Aleksandrą. Palaidotas Rokiškio kapinėse pirmosios Rusijos revolucijos metais, kada tauta kilo į naują gyvenimą. Mirė ir ilgam buvo beveik užmirštas. Grafai net paminklo ant jo kapo nepastatė. Ir pati kapo vieta ne visai autentiška. Tuo reikalu pokario metais Rokiškio bažnyčios klebonas A. Talačka yra parašęs tokį raštą:

Paliudijimas

1950 m., atvykus dirbti prie Rokiškio katalikų bažnyčios, kilo mintis susrasti buvusio vargoninko Lymano kapą. Apsiklausinėjau 2 jo mokinius — Milaknį ir Klišonį. Jie pasakė, kad jų mokytoją palaidojo... už koplyčios kairėje pusėje prie tvoros. Besikalbėdamas su pavargėle Valerija, dirbančia nuo kūdikystės prie kapų sužinojau tikslią „metro" kapo vietą — taip ji Lymaną pavadino. Ant jo kapo paminklo nebuvo — tik tvorelė ir auga gana stambūs alyvmedžiai. Jie buvo išrauti, ir pastatytas kryžius, kurį radau begulintį prie tvoros, gana toli nuo kapo. Sugalvojau tokį užrašą: „Rudolfas Lymanas — Rokiškio. bažnyčios vargoninkas, Rokiškio pirmosios Muzikos mokyklos vadovas bei nemirštamų „Surrexit Dominus" ir „Vidi aquam" kompozicijų autorius".

Mirus Lymanui neramiais 1904-5 metais, Rokiškio muzikos mokykla pradėjo krikti. Buvo pamėginta rasti naują mokytoją, bet kai tokio kandidato, kuris galėtų atstoti Lymaną, neatsirado, mokykla galutinai iširo. Brangūs instrumentai su Tyzenhauzų herbais buvo sukrauti į sandėlį, užmiršti ir dingo.

Senojoje Rokiškio muzikos mokykloje muzikos mokslo žinių gavo ir muzikinio Lietuvos gyvenimo avangarde atsistojo šie kompozitoriai:

1) Juozas Gruodis — Kauno konservatorijos direktorius, Valstybinės Kauno operos dirigentas, išugdęs visą kompozitorių kartą.

2) Juozas Tallat-Kelpša — talp pat konservatorijos direktorius, operos klasės vedėjas ir daugelio dainų autorius.

Joje paruošti vargoninkai ir chorvedžiai: J. Katelė, J. Gaubas, K. Diržys, P. Vinkšnelis, M. Milaknis, A. Balčiūnas, K. Klišonis, K. Didžiakas, Latočka, Rašymas, A. Baltušis, J. Katelė ugdė Lietuvoje chorinio dainavimo įgūdžius, kūrė tradicijas. Jų vedamų chorų dainos skambėjo tautinio atgimimo metais lietuviškuose vakaruose bei gegužinėse. Dvidešimčiai metų praėjus, jų vedamų chorų dainos suskambo Nepriklausomos Lietuvos 1924 m., 1928 m. ir kitose dainų šventėse.

Tiesa, dar skamba chorų dainos ir dabar, bet toli gražu nebe taip, kaip prieš 50 ar prieš 30 metų. Ir dabar Rokiškyje ruošiami chorvedžiai. Gal ir neblogiau kaip tada. Rajone jų yra tiek, kad pakaktų nemažam mišriam chorui sudaryti. Deja, chorų, pajėgių dalyvauti dainų šventėje, gal vos du, vidurinėse mokyklose nė vieno... O juk ir antrajam mūsų tautinam Atgimimui sparnus išauginti gali ne kas kitas kaip daina.

V. Vajega
Mokytojas

ROKIŠKIO GRAFIŠKOJI MUZIKOS IR GIEDOJIMO MOKYKLA

Vaišių stalas, apkrautas užkandžiais ir alaus stiklinėmis. Su ąsočiu rankoje atkinkuoja seneliu vadinamas 60-70 metų žmogelis. Jo svečias Pėleksas — taip pat pensininkas, tik gal kiek jaunesnis, šneka atsikrenkždamas sodriu bosu.

Senelis prabyla parūdijusiu tenoriuku:

— Tai kad, tu, Pėleksai — vėlinias. Do gerai gyvas, o nebėgeri viškum. Kad užsmilkai, tai net saldu.

— O kėpgi — buvau Rosijoj lagery mėtis. Dirbau tokioj šunia būdoj. Dūmai, traukimas par pilvų, tai ir šveičiau upėlin. Cigornyčia tai tėp ir nuvinguriovo, o tabokina tai sau ramiai kad plaukia. Aštuonius mėnesius išturėjau. Ale rudenį pradėjo duntį sopėtei. Naktim nebemiegu. „Užlaisk dūmo — nustos". Užtraukiau ir... baigta.

— Golgi tau, Pėleksai, ne tiek tas duntys, kiek Julia. Užpykda — ir vėl sugriešijai.

— Dieve aukščiausias! Neraikia paprost: Julia mat užpykda. Mas su ju — kėp kirvis su okmeniu. Pikti ne tik dienų, ale ir noktį... Tik išvaryt vienas kito negoliam. Ir dabar no Julios miestan atsiterškiau tavį aplunkytų. Siųnokt raiks prasivoliot unt tavo sopos nepirisišaukiunt miego, bo mono autobusas jau išvažiovo. O rytoj — Pandėlin alaus daryt. Kitėp negoliama. Aš, matai, apylinkias pivorius. Pareigos!

— Tai golgi ir mono rudokas nebrokaulyvas?

— Tai jau ne. Griekas sakyt. Tik kad mon, matai, jau gelta — paskutina stadija. Buvo čia, matai, pas veterinorių vesėlija. Nugi pas tų — Pranciišiaus sūnų... Tai tas mat baisius ragus įgijęs. Oi prituria brudo! Visi turia vėlnio, tik ne tokic didelio. Pamanykit—dvejei noginas nuplašia mokslus baaldamas. Gauna du šimtus. Padėk jom fermoj, tadu jis pas tavo korvj ais. Nesinoria tik sakyt — aik po velnių. Do ir dabar tabanešioju rokštį širdy. Gerai do, kad jo žmona auksina. Nuvagia lėkarstėlių... Tai va ir tų geltų pas jį įsitaisiau. Kėla vesėlijas dukteriai, tai Pranciškiena ir prisiprošia alaus daryt. To vėlnio tai negi būčia klausįs. Padariau vienų olų, po tom — kitų. Pardian, parnokt — ir padarau. Reiškia — mažai bagyvas: jiulgai, girdi, nejiulgai... Golia vienų kartų uzbono ūsa trūkt". O velniai jos nemotį tos ūsos! Mon kad būtinai tik namo rytoj, ba aš apylinkias pivorius. Olų mon raikia daryt.

— Tai gol jau pačiom pirminyku.

— Kur tau vėlnių — pirminykul Buvau aš jilgus metus jo pivorium. Asmėniško. Nubrokijo tas išglušėlis. Šunų takais išvora. Turia dabar jau ų vėdriukų, kitų. Matyt, do ir trėčių...Alaus do ir nepribaigiam, jama ir apskunda, kalieros... Tas Užtupio zirzelis lėžuviu pamaskatovo. Gotova: to karto ir buvau nujimtas no pareigų... No asmėninio kolkozo pivoriaus etato! Nubrokytas!

Kitų uždėjo. Dabar jau kitas raugas. Tokio kėp aš — mėžienio, vadinamo „gryno", kur duoda visokiem revizomu, būdamas 48 metų, palikdamas sūnų Vladislavą ir tris dukteris — Eleną, Sofiją, ir Aleksandrą. Palaidotas Rokiškio kapinėse pirmosios Rusijos revolucijos metais, kada tauta kilo į naują gyvenimą. Mirė ir ilgam buvo beveik užmirštas. Grafai net paminklo ant jo kapo nepastatė. Ir pati kapo vieta ne visai autentiška. Tuo reikalu pokario metais Rokiškio bažnyčios klebonas A. Talačka yra parašęs tokį raštą:

Paliudijimas

1950 m., atvykus dirbti prie Rokiškio katalikų bažnyčios, kilo mintis susrasti buvusio vargoninko Lymano kapą. Apsiklausinėjau 2 jo mokinius — Milaknį ir Klišonį. Jie pasakė, kad jų mokytoją palaidojo... už koplyčios kairėje pusėje prie tvoros. Besikalbėdamas su pavargėle Valerija, dirbančia nuo kūdikystės prie kapų sužinojau tikslią „metro" kapo vietą — taip ji Lymaną pavadino. Ant jo kapo paminklo nebuvo — tik tvorelė ir auga gana stambūs alyvmedžiai. Jie buvo išrauti, ir pastatytas kryžius, kurį radau begulintį prie tvoros, gana toli nuo kapo. Sugalvojau tokį užrašą: „Rudolfas Lymanas — Rokiškio. bažnyčios vargoninkas, Rokiškio pirmosios Muzikos mokyklos vadovas bei nemirštamų „Surrexit Dominus" ir „Vidi aquam" kompozicijų autorius".

Mirus Lymanui neramiais 1904-5 metais, Rokiškio muzikos mokykla pradėjo krikti. Buvo pamėginta rasti naują mokytoją, bet kai tokio kandidato, kuris galėtų atstoti Lymaną, neatsirado, mokykla galutinai iširo. Brangūs instrumentai su Tyzenhauzų herbais buvo sukrauti į sandėlį, užmiršti ir dingo.

Senojoje Rokiškio muzikos mokykloje muzikos mokslo žinių gavo ir muzikinio Lietuvos gyvenimo avangarde atsistojo šie kompozitoriai:

1) Juozas Gruodis — Kauno konservatorijos direktorius, Valstybinės Kauno operos dirigentas, išugdęs visą kompozitorių kartą.

2) Juozas Tallat-Kelpša — talp pat konservatorijos direktorius, operos klasės vedėjas ir daugelio dainų autorius.

Joje paruošti vargoninkai ir chorvedžiai: J. Katelė, J. Gaubas, K. Diržys, P. Vinkšnelis, M. Milaknis, A. Balčiūnas, K. Klišonis, K. Didžiakas, Latočka, Rašymas, A. Baltušis, J. Katelė ugdė Lietuvoje chorinio dainavimo įgūdžius, kūrė tradicijas. Jų vedamų chorų dainos skambėjo tautinio atgimimo metais lietuviškuose vakaruose bei gegužinėse. Dvidešimčiai metų praėjus, jų vedamų chorų dainos suskambo Nepriklausomos Lietuvos 1924 m., 1928 m. ir kitose dainų šventėse.

Tiesa, dar skamba chorų dainos ir dabar, bet toli gražu nebe taip, kaip prieš 50 ar prieš 30 metų. Ir dabar Rokiškyje ruošiami chorvedžiai. Gal ir neblogiau kaip tada. Rajone jų yra tiek, kad pakaktų nemažam mišriam chorui sudaryti. Deja, chorų, pajėgių dalyvauti dainų šventėje, gal vos du, vidurinėse mokyklose nė vieno... O juk ir antrajam mūsų tautinam Atgimimui sparnus išauginti gali ne kas kitas kaip daina.

V. Vajega
Mokytojas

ASMĖNIŠKO KALKOZO PIRMINYKO PIVORIAUS PASAKOJIMAS, UŽRAŠYTAS MOKYTOJO VOJAGOS

— Tai, Pėlesiuk, do ir sudėtinius tabadoro kalkozi?

— Kėpgi nedaris. Kėp tik ataskaitinis, tėp ir sudėtinis. Tik manj nebakviečia. Buvo ir šiamat. Prė Ivintoriaus buvusioj paropijos, o dabar kalkozo salioj. Tėp vadinamuos kultūros namuos. Ne stabūklas buvo ir to seyklo, ale kai tokios tručyznos pridirbo, kad apsaugok Vėšpatė... Matai, kų reiškia bravarinis selyklas!

Kur au netaks? Tai stabūklai doras! Žinai, kad rūgo! O puta tai kėp pirsas. Ale tai buvo alus! Vėšpatė mėllausias! Ir kėpgi nebus, kad pripyliau misos stikliny ir pirštų nebageliu atatrauktė. Pirštai prilipo prė stiklinas, o stiklina prė kalodas. Tai buvo alus: kom sudavai keturias, tas ir numira. Ir ba cukraus.

— Nu gerai: jėgu tas bravarinis jau toks pamačlyvas, tai kogi pats jo nesusidaigini?

— Nieko, brač, seneliuk, neišeina. Sąlygų neturiam. Aš mat jau kėp pivorius, dairiaus. Ir no kitų specialistų girdėjau, ir pats mačiau bravari: padlogų tokių neturiam. Ti daigina sklepuos ir unt šiultų padlogų. Termometran pasižiūria, dragnumų palaiko. Tušų palaidžia. Išeidami šviesos neužmiršta užgesyt. Turia būt patumsis. Vėl pamaišo, tušų palaidžia. Tik per devynias paras tasudaigina. O kai mas išmirkom miežius kėp noginy, tai nė to daiglumo nė vėlnio. Ir do miežiai turia būt kėp raikiunt. Iš dvialių nebus mašios. Šešiaailiai trėčdaliu mažiau byra ir raikalauja ilgėsnio doigo, ale jų alus — nepalyginamas. Tik kad dabar, vėlniai žino, kas čia pasidora — nebasūla ir šešiaailiai. Nebalimpa pirštai, ir tiek. Ar čio no trūšų, ar no atomo? Do vakad ir kvėtinių miltų tašla — argi ba tokia? Būdavo: gaspadina minko, tai kad ištim-

(nukelta į 6 psl.)

PIRMASIS P. ŠIRVIO PASIRODYMAS ROKIŠKYJE

(Atkelta iš 2 psl.)

nius vienetus, eilutėj tepalikdamas po vieną ar du žodžius. Kai jo artimiausias jaunų dienų draugas A. Krasauskas paklausė, kodėl jis taip daro, poetas, šelmiškai šypsodamasis, atsakė:

— O, čia aš gudrial darau. Mat jau ir aš modernistas. Protingas tuo nesipiktins, o kvailys, madų gaudytojas, nelaikys manęs atsilikėliu.

Poezijos mėgėjai šiandien dažnai pasigenda Širvio paprasto ir gaivaus žodžio, nes nūdienė lietuvių poezija yra gerokai įklimpus formalizmo balon. Perskaitai ne vieną naujoviškos poezijos knygelę ir nusivylęs numeti. Nuobodu skaityti, nes, be vienos kitos įdomesnės metaforos, beveik nieko daugiau joj nerandi. O Širvio poezija jaudina, užu širdies tveria, susimąstyt verčia.

Alfonsas KELIUOTIS

Nuotraukoje: vaizdas iš tremtinių poetinio dramos kolektyvo kompozicijos, skirtos poetui P. Širviui. 1990 m.

SUGRĮŽĘS IŠ UŽMARŠTIES

A. BUSILO 100 METŲ GIMIMO SUKAKTĮ MININT

A. Busilas gimė 1889 m. gegužės 2 d. Obelių apylinkės Aukštakojų kaime (Antašašės kolūkis). Pirmąsias mokslo žinias jis įgijo pas kaimo daraktorių. Vėliau, 1894 m. su tėvais apsigyveno Peterburge. Čia mokėsi progimnazijoje, gimnazijoje ir privačiai, įgijo vidurinį išsilavinimą. 1906 m. jis išlaikė egzaminus pradinės mokyklos mokytojo cenzui gauti.

Stolypino reakcijos metu, nesitikėdamas gauti darbo Peterburge, 1906 m., vasarą A. Busilas grįžo į gimtąjį kraštą. Čia dirbo Kriaunų pradinėje mokykloje iki 1912 metų. Mokytojaudamas palaikė ryšius su mokinių tėvais, jaunimu. Ruošė meno saviveiklos vakarus, gegužines, platino pažangią literatūrą. Jis mėgo dainuoti, turėjo gražų tenorą, kuris plačiai skambėjo apylinkėje. Jausdamas, kad trūksta išsilavinimo, 1912 m. vėl išvyksta į Peterburgą ir studijuoja Fredbelio draugijos aukštesniuosiuose kursuose pedagogiką ir filosofiją. Vėliau tęsė mokslą Peterburgo aukštuosiuose agronomijos kursuose. Čia organizuoja lietuvių chorą ir jam vadovauja. Buvo priimtas į K. Glinskio vadovaujamą lietuvių aktorių trupę. 1919 m. grįžta į Lietuvą.

1919-1920 m. A. Busilas dirba švietimo ministerijoje knygų leidimo komisijos nariu ir sekretoriumi. 1921-1932 metais jis dirbo pedagoginį darbą įvairiose mokyklose — Vilniuje, Kėdainiuose, Kaune.

1921-1922 ir 1924-1928 m. A. Busilas redagavo žurnalą „Mokykla ir gyvenimas". Spausdino straipsnius, kuriuose davė mokytojams pedagogikos teorijos pagrindus.

1932-1939 m. atsidėjo literatūros ir mokslo darbui, rašė ir leido vadovėlius. 1940-1941 m. A. Busilas buvo Vilniaus miesto mokyklų inspektoriumi, vėliau Kauno gimnazijos mokytoju.

Vokiečių okupacijos metais iš mokytojo pareigų buvo atleistas. 1945 m. gruodžio 1 d. buvo paskirtas Kauno literatūrinio Maironio muziejaus direktoriumi. Ten dirbo iki mirties. Mirė 1951 m. rugpjūčio 31 d. Palaidotas Petrašiūnų kapinėse.

A. Busilas daugiausia pasidarbavo pedagoginėje veikloje, išleido vadovėlių mokykloms. Greta plataus pedagogikos baro A. Busilas mėgino ir literatūrinius sugebėjimus. 1933 m. išspausdino eilėraštį pasaką „Karalaitis kvailutis ir paukštis auksasparnis", 1934 m. „Muzikantą" (eilėraštas scenos vaizdelis su dainomis ir šokiais).

Žinomas A. Busilas ir kaip vertėjas. Jo išverstos yra A. Puškino pasakos „Aukso žuvelė", „Caras Saltanas", Miegančioji caraitė", „Pasaka apie auksinį gaidelį". Išvertęs yra dar Lermontovo ir Nekrasovo kūrinių. Mėgino versti į rusų kalbą ir lietuvių poetų darbus, tačiau jie liko neišspausdinti.

Rokiškėnai paminėjo A. Busilo 100-ąsias metines, o jo tėviškėje atidengė paminklinį akmenį atminimui įamžinti. Dėkingi esame A. Busilo dukrai D. Kijauskienei, kuri mielai padėjo pažinti jo gyvenimą ir kūrybą, o taip pat dovanojo Kriaunų muziejui nemažai eksponatų.

Z. Jodeikienė

A. Busilas

APIE GEROVĘ, LAIKĄ, ŽMONIŠKUMĄ IR KILNIUOSIUS IDEALUS

Ar verta mums svajot apie tautos gerovę, laimę,
Apie jos misiją, apie kažkokį pašaukimą,
Jeigu visur tik gobšlai, karjeristai laimi,
Ir varžo mūs tautos kamieno atgimimą,
Ugdydami tylius ir pakliusnius vergus,
Nes mano jie, kad taip daugiau jiems pelno bus.
Ar verta mums svajot apie kažkokį žmogiškumą
Kalbėt apie lygybę, laisvę, broliškumą,
Jeigu prakeikto aukso aukštyn bekylantieji bokštai
Dangaus mėlynę stengiasi nublokšti,
Bandydami paslėpt nuo mūsų saulės žviesą,
Kad negalėtume atskirt nuo melo tiesą.
Ar verta mums besiekti kilniųjų idealų
Ir dieviškąją ugnį dar širdy gaivinti
Juk aklos tos miesčioniškos dorovės balos
Jau žmones baigia panardinti,
Purvuose jie visa tai paskandinti nori,
Kas yra šventa, aukšta, dora.

KĄ AŠ ŽINAU IR ATSIMENU APIE SAVO TĖVĄ

Iš „Lietuvos rašytojų sąvado" sužinojome, kad 1991 m. sueina 100 m. nuo ligamečio Rokiškio gyventojo Stasio Naginsko gimimo. Senieji rokiškėnai jį prisimena kaip mokytoją. Jaunimui ši pavardė nieko nesako. Kreipėmės į jo dukrą Eleną Vajegienę, prašydami smulkiau supažindinti su jo biografija.

Redakcija

Kai pagalvoju, kad aš jau vyresnė už savo tėvus —, kažkaip keista. Mirė abu, turėdami po 64 metus. O 1991 m. vasario 17 d. tėvui, jei būtų gyvas, sueitų 100 metų.

Stasys Naginskas, ligametis Rokiškio gyventojas, kilme ne rokiškėnas. Gimė jis Bružių km., Smilgių vlšč., Panevėžio apsk. (dabar Radviliškio raj.). Seimoje buvo net vienuolika vaikų. Nors tėvai žemės turėjo nemažai, bet vertėsi nelengvai ir į mokslus leido tik jį vieną. Žinant S. Naginsko biografiją, išryškėja du, sakyčiau — skirtingi, jo gyvenimo etapai: jaunystė, skildina aktyvios visuomeninės ir kultūrinės veiklos, ir sekantieji metai, pažymėti ligos, vienišumo ir bandymų spręsti kai kurias mokslo problemas.

Į kultūrinį darbą jis įsitraukė dar besimokydamas Panevėžio realinėje gimnazijoje. Jau tada siuntinėjo korespondencijas ir pirmuosius eilėraščius į „Aušrinę" ir „Vilį", o atostogų metu kaime organizuodavo spektakliukus ir juose vaidindavo. 1911 m., baigęs gimnaziją, įstoja į Maskvos matininkų institutą. Rengiasi būti inžinieriumi geodezininku, nors vilioja humanitarinial mokslai. Tačiau, baigęs realinę gimnaziją, kur buvo sustiprintas matematikos mokymas ir nebuvo lotynų kalbos, iš karto tęsti toliau mokslą galėjo tik panašaus profilio aukštojoje mokykloje, o be to ten buvo garantuota stipendija: (gaudavo per mokslo metus 300 rb.). Ir vis tiktai šalia privalomų institute mokslų, jis domisi kalbos klausimais: klauso žymių to meto kalbininkų paskaitų, mokosi kalbų, konsultuojasi su prof. N. Sokolovu ir lietuviais kalbininkais J. Jablonskiu ir K. Būga. Ir turbūt ne vien karas ir jį sugriebusi šiltinė lėmė, kad, prasimokęs 4 metus tikslųjų mokslų, nebelaikė valstybinių egzaminų, nors visi iki tol reikiami egzaminai buvo išlaikyti. Į savo sūkurį jį jau buvo įtraukusi visuomeninė ir kultūrinė veikla. Jis — „Aušrinės" redakcijos narys (taiso „Aušrinės" kalbą, veda laiškų skyrių, pats rašo), vėliau dirba „Lietuvos žinių" ir „Santaros" redakcijoje, yra vienas iš pastarojo leidimo organizatorių. Spausdina savo straipsnius (pvz., straipsnyje apie M. K. Čiurlionį svarsto šio inspiruotą meno šakų sintezės klausimą), vertimus (pirmasis į lietuvių kalbą verčia J. Baltrušaičio rusiškuosius eilėraščius) ir savo kūrinėlius. Šalia darbo laikraščiuose rengia spaudai anksti miručio Z. Gėlės-Gaidamavičiaus poezijos knygą, dėsto lietuvių kalbą įvarioms žmonių grupėms, yra nuolatinis valdybos narys „Lietuvių draugijoje aukštųjų Maskvos mokyklų moksleiviams šelpti" — rūpinasi kasmėnesinių vakarėlių rengimu, pats valdina ir režisuoja (pvz., Vydūno „Ne sau žmonės"). Be to išrenkamas „Knygų leidimo komisijos" sekretoriumi. Talkininkauja K. Būgai, redaguojančiam J. Juškos žodyną. Kuria lietuviškus technikos mokslo terminus. Panašų darbą tęsia ir 1918 m. atvykęs į Vilnių, dirbdamas karo terminologijos komisijoje, bendradarbiaudamas spaudoje, sekretoriaudamas Lietuvių mokslo draugijoje, mokytojaudamas Pirmoje Vilniaus vyrų gimnazijoje (vėliau pavadintoje Vytauto Didžiojo vardu). 1922 m. sueina į konfliktą su okupacinė lenkų valdžia ir turi išvykti iš Vilniaus. Apsigyvena Rokiškyje, kur taip pat dirba gimnazijoje, siuntinėja į spaudą straipsnelius kalbos klausimais, padeda K. Būgai rinkti lietuviškus žodžius, į šį darbą įtraukdamas moksleivius. Tačiau vis labiau ima šlubuoti sveikata. 1928 m. gydytojai konstatuoja atvirą tuberkuliozę ir prognozuoja, kad begyvens tik kelis mėnesius. Laimei, apsiriko — gyveno dar 27-nerius metus. Taigi, nuo 37-nerių savo gyvenimo metų jis jau ligonis, laikosi tik dėl to, kad niekada negėrė ir nerūkė, kad turėjo gerą priežiūrą ir visi buitiniai rūpesčiai gulė ant jo žmonos (mano motinos) pečių. Siek tiek pagerėjus sveikatai, jis dar kelis metus mokytojauja, tačiau liga vėl paūmėja, ir 1935 m. gydytojų komisija, nustačius 100% nedarbingumą, išleidžia į pensiją. Gyvenimas uždaromas tarp keturių sienų ir tęsiasi tai lovoje, tai prie rašomojo stalo... Bet ir dabar jis vis dar dirba. Be kalbos dalykų, nagrinėja Lietuvos istorijos klausimus. Susidomi V. Sekspyro autorystės problema, savarankiškai mokosi anglų kalbos ir iš originalo verčia „Hamletą" (1938-39 m., galutinė redakcija 1942 m.). Kaip pažymi šekspyrologas D. Judelevičius — tai pirmasis šio kūrinio vertimas į lietuvių kalbą iš originalo. Šis vertimas nebuvo niekur spausdintas, tačiau juo naudojosi Rokiškio gimnazijos mokytojai, dėstydami V. Sekspyro kūrybą. Apie šį jo darbą D. Judelevičius rašo: S. Naginsko „Hamleto" vertimas — tikras kūrybinis žygdarbis. Sunkiai sirgdamas, atskirtas nuo platesnės literatūrinės bei mokslinės visuomenės, neturėdamas daugelio naujausių mokslinių leidinių, nebejaunas žmogus parengė ir daugelį metų tobulino sudėtingos, albės idejinių ir meninių problemų keliančios Sekspyro tragedijos vertimą. Ir pasiekė lygį, kuris artėjo prie geresnių ketvirtojo dešimtmečio poetinio vertimo pavyzdžių" („Pergalė", 1972 m., 9 nr., 185 p.).

Sovietinės okupacijos bei karo metais jis nebeturi kur spausdintis. Tiesa, šį tą siuntinėja į Lietuvių literatūros ir kalbos institutą ir į „Naujosios romuvos" žurnalą. Pokario metais jam vėl tenka trumpam grįžti į darbą (mokykla, švietimo skyrius, biblioteka), kad mes, dvi

(nukelta į 4 psl.)

Paminklinio akmens A. Busilui atminti atidengimas jo gimtajame kaime Aukštakojuose. 1990 m. Foto — A. Narkaus.